

Péter László

„Ha kell, akkor meghalunk a pályán”.

A foci mint jelenség: a mai román labdarúgás mint szimbólum és társadalmi rítus

A tanulmány a romániai labdarúgás példáján amellet érvel, hogy a foci a mai román társadalom egyik rítusszerűen megnyilvánuló szimbóluma. A helyi tipikus szereplők, cselekvések és helyszínek bemutatása mentén a szerző azt a hipotézist fogalmazza meg, hogy a heti rendszerességgel megrendezett focimeccsek a turneri értelemben vett társadalmi drámának a részét képezik, amelyek szimbolikusan jelenítik meg az eltérő társadalmi nagycsoportok közötti küzdelmeket. A tanulmány a román szak-sajtó tartalomelemzésére épül, így logikus, hogy a fociról szóló, de jelentésében a társadalmi viszony-rendszerrel szóló ideáltipikus diskurzus szerkezetére is kitér a szerző.

Péter László – BBTE Szociológia Tanszék, Kolozsvár

BEVEZETÉS

Kétségtelen, hogy a jelenkori világban a labdarúgás – népszerűbb nevén a foci – jelentős szerepet tölt be a mindennapok világában. A legnépszerűbb sport, a „sportok királya”, ahogyan mondani szokták, a férfiak kiemelt és örökös beszédtemája, a tévécsatornák kedvence, a gyerekek vágyainak színhelye, szórakozás, örömök és szomorúságok forrása, az egyik legjövödelmezőbb reklámhordozó – többek között. Roppant szemléletes, hogy ha a foci szót beírjuk a Google keresőbe, akkor mit találunk: a magyar labdarúgás szóra 2 520 000, a focira 7 450 000, az angol football-ra 328 000 000, a román fotbal-ra pedig 7 450 000 honlap jön le. Nem állunk sokkal rosszabbul akkor sem, ha mindezt a YouTube-on is megismétljük: a football 538 000, a soccer 381 000 videót mutat...

Nem véletlen tehát, hogy az országos és mindenféle nemzetközi bajnokságok és kupaküzdelmek, a nemzeti válogatottak közötti hivatalos és barátságos mérkőzések, az Európa- és Világ-bajnokságok óriási érdeklődést generálnak a focirajongók körében, amit a média részletesen és hosszasan le is fed. Beszédesebb, hogy az Olimpia mellett a kereszt-négyévente megrendezett EB és VB vonzza a televíziók számára a legnagyobb nézettséget – és természetesen bevételt, pénzt. Az

utóbbi években a nézettség és a bevételek egyaránt növekedtek.¹ Romániai ebben a viszonylatban sem kivétel.² A sztárgázsik sem elhanyagolhatók.³

A foci tehát amellet, hogy hivatásos sport, igencsak jólmenő üzlet is: a kluboknak, a médiának, a sportszergyártóknak, a játékosoknak, az impresszároknak és a fociszövetségeknek egyaránt.⁴ A foci azonban jóval több ennél: nem csupán sport, és nem csupán üzlet, hanem egy *társadalmi jelenség*, a modern társadalom egyik legfontosabb *rítusa*. Tanulmányunk empirikus: megfigyelés és a sportsajtóban megjelenő cikkek szövegelemzése alapján készült. Szerkezete a

- 1 A Japánban és Dél-Koreában megrendezett 2002-es VB tévéközvetítési jogokat a FIFA 890 millió USD-ért adta el (kivéve az USA-t, ahol külön szerződésben adták el) a Kirsch cégcsoportnak. Összehasonlításként a 2006-os VB 1660 millió svájci frankba került a tévéközvetítést felvásárló államásoknak. A 2012-es EB 1 milliárd euróba fog kerülni a tévéseknek az UEFA becslése szerint. Az európai sztár csapatok közötti kupamérkőzések a Bajnokok Ligájában és a hazai bajnokságokban óriási bevételeket hoznak a kluboknak: 2006-ban például a Deloitte jelentése szerint (amit szemléletesen Football Money League-nek hívnak) a Real Madrid 292,2 millió euró bevételből a médiaközvetítési jövedelmek összesen 91,4 millió eurót hoztak, a F. C. Barcelona maga 259,1 milliójából 94,1 milliót. De nem marad el sokkal a Juventus sem: 251,2 millióból 172 millió a médiától jött, a Manchester United 242,6 milliójából a közvetítési jogokból befolyt összeg 65,9 millió euró. A másik olasz klubhoz hasonlóan jól megy az A. C. Milannak is, hiszen 239 millióból 154,3 millió euró bevételre tett szert a médiaközvetítési jogok értékesítéséből. A Chelsea sem panaszkodhat, hogy nem nézik a meccseit, mert a 221 milliós bevételéből pontosan 76,1 milliót hozott a konyhára. Még két csapat lépte túl a 200 millió eurós átlomhatárt: a másik milánói sztár csapat, az Internazionale (206,6 millióból 130,4) illetve a Bayern München (204,7 millióból 42,8 millió eurót). A fenti csapatok összesen 1916,4 millió eurós bevételt szereztek. – mindezt azért is, mert a nézők százmilliói nézik meccseiket, különösen, ha egymással játszanak. A Canal+ Sport tévécsatorna szerint a tavalyi El Classico meccsei (amikor a Barcelona és a Real Madrid mérkőzik egymással) több mint 1,2 milliárd ember otthonába jutottak el világszerte. A www.deloitte.com és www.uefa.org nyomán.
- 2 A Liga 1 tévéközvetítésért az elkövetkező három évre az Antena 1-RDS/RCS konzorcium 102 millió eurót fizet (ÁFA-vel). Amúgy az elmúlt években a tévéközvetítés jogdíjak rohamosan nőttek: a 2004-2005-ös idényben 6 millió dollárt, a 2007-2008-as idényre pedig 8,085 dollárt fizettek. Egy sima Bajnokok Ligája szereplés is több mint tízmillió eurós bevétellel kecsegtet a részvevő csapatnak. A www.onlinesport.ro nyomán.
- 3 A France Football jelentése szerint 2007-ben a legjobban fizetett játékos az A. C. Milan csillaga, Kaka volt, aki 9 millió eurót kapott fizetésként, őt követi a F. C. Barcelona sztárja Ronaldinho, 8 520 000 euróval, aztán a Chelsea középpályása Frank Lampard és csapattársa John Terry fejenként 8 160 000 eurót kapnak évente. Ötödik a listán a F. C. Liverpool színeiben játszó Fernando Torres, aki évente 7 920 000 eurót zsebel be. A tíz legjobban fizetett európai játékos összesen évente 80 400 000 eurót keres. A két legnagyobb román sztárnak is jól megy: Chivu évente 3,5 millió eurót kap az Intertől, míg Mutu 1,5 milliót a Fiorentinától. Mindezekhez persze még egyéb összegek is jönnek, mint az image jogdíjak, a reklámszerződések, a demonstratív akciókon való részvétel díjai. Ronaldinho egy-egy jobb évben többet keres ötvenmillió eurónál... Nyilván, David Beckhamnek továbbra sem megy rosszul: ő a minden idők legjobban fizetett labdarúgója és vélhetően az is marad. A Los Angeles Galaxy évente ötvenmillió dollárt fizet neki – nem véletlen, hogy nevét világszerte legalább annyian ismerik, mint a Krisztusét... Tőlük természetesen fényévnnyire maradnak el a hazai bajnokság játékosainak „bérei”, azonban itt is rohamos növekedésről beszélünk: kolozsvári CFR 1907 klub legendásan jól fizet a hazai viszonyokhoz képest – itt lépték át az egymillió eurós határt, Dorsint állítólag 1 250 000 euróval jutalmazták évente. A Steaua Radoi 350 000-t míg Mihaiță Pleșan, Dayro. Moreno, Pepe Moreno és Mendoza egyenként 250 000-t kapnak, a Dinamós Zicu 400 000-t, Lobont 300 000-t kap, de nem marad el a kolozsvári CFR-es Christian Fabbiani sem a 240 000 eurós kerestével. Kolozsváron a legmagasabbak az átlagkeresetek – írják a szaklapok. A www.francefootball.fr, a www.prosport.ro és a www.onlinesport.ro nyomán.
- 4 A FIFA például a 2006-ot nettó 303 millió svájci franknak megfelelő tiszta nyereséggel zárta (a neten elérhető pénzügyi mérlege szerint). Az UEFA sem veszteséges: 32 428 000 eurós nettó nyereséggel zárta a 2006-ot (hivatalos pénzügyi jelentés). Csak a nagyságrendek kedvéért: az UEFA a BL 2005-2006-os idény BL küzdelmek közvetlen tévébevételeiből 481 785 000 eurót szerzett, a csapatoknak 437 134 000 eurót osztott ki. A www.uefa.org és www.fifa.org nyomán.

következő: a legfontosabb elméleti és módszertani kiindulópontok után a labdarúgást, mint a modern társadalom egyik szimbólumát tárgyaljuk, majd a rítusként értelmezett foci kontextusát és használt szimbólumrendszerét elemezzük.

ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI VONATKOZÁSOK, AZ ALAPKÉRDÉSEK

ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI ASPEKTUSOK

A foci a sportszociológiának (de a társadalmi kérdésekkel foglalkozó publicisztikának is) egyik kiemelt tematikáját képezi (lásd például Hadas-Karády, 1995; Winner, 2002; Colovici, 2002; Kuper, 2003; Galeano, 2003; Vracan, 2003; Foer, 2005; Goldblatt, 2006). Jelen tanulmány nem vállalkozik ennek az érdekes, de nagyon összetett és szerteágazó könyvészetnek a feltérképezésére és szintetikus összefoglalására, korábban mások ezt már személetesen megtették (lásd például Cresswell-Evans, 1999). Csupán két – a kutatás szempontjai szerint – alapon dolatra hívjuk fel a figyelmet. Egyfelől arra, hogy a labdarúgás sokkal több, mint egy egyszerű sport, másfelől pedig arra, miszerint a foci révén (is) érthetőek a mindennapi életet meghatározó kulturális normák és értékek (Hornby, 1992), a társadalmi konfliktusok és szereplőik (Kuper, 2003). A mára globálissá vált „játék” a háborút (Colovic, 2002; Vrcan, 2003), a magánéleti boldogságot és személyes életutat (Hornby, 1992), a nemzeti karaktert (Kuper, 2003), a társadalmi viszonyok történeti alakulását (Hadas-Karády, 1995), a modern férfi születését (Hadas, 2003), valamint a globalizációt (Foer, 2005) és a társadalmi erőszakot (Dunning-Murphy-Williams-Maguire, 1984) egyaránt képes szemléletesen „látatni” és magyarázni. Mindezt rituális, folyamatszerű (Turner, 1974), ismétlődő, ceremoniális jellege, „mélysége” (Geertz, 2001) révén.

A tanulmány empirikus alapja a hazai sportsajtóban folyó év⁵ január és április között megjelenő írások (cikkek, kommentárok, blogbejegyzések), valamint a fociról szóló tévéműsorokban elhangzott szövegek kvalitatív tartalomelemzése.⁶ Összesen 137 cikket (a tévéműsorok átírt változata is ide sorolható) vizsgáltunk. Ezek származási helyei a következők: A ProSport és Gazeta Sportului sportnapilapok, a Fanatik Show, a Realitatea Sportiva, a Recursul Etapei, a Special, valamint a Ziua de Fotbal tévéműsorok, az Onlinesport, a Fanatik sportportálok. Kiegészítésként a fociklubok hivatalos és szurkolóik által gondozott honlapjait is felhasználtuk.⁷ Arra vállakoztunk, hogy adataink alapján a hazai foci rítusának a tágabb társadalmi kontextusát és szimbólumjellegét feltárjuk, modellezzük, tehát egy lehetséges értelmezéssel szolgáljunk.

A tárgyalt alapkérdés tehát: *Miképpen írható le a hazai foci, mint rítus és szimbólum a jelenlegi társadalmi helyzetben?*

A FOCI MINT TÁRSADALMI JELENSÉG

A MODERNITÁS SZIMBÓLUMA

A foci, ahogyan Európában azt ma ismerjük, modern termék: ebben a formában Angliában jött létre a XIX. század közepén, amikor a pár évvel korábban létrejött klubok (nagygyűrt egyetemekhez tartoztak) megegyeztek a közösen követett játékszabályokban és létrehozták az

5 2008

6 Az alkalmazott módszerről részletesebben lásd Péter, 2003a.

7 Az eredeti szövegek nyelve román. A fordítást a szerző végezte.

angol Labdarúgó Szövetséget 1863-ban (az FA mára a világ egyik legbefolyásosabb labdarúgó szervezete).⁸ Az így formálisan is létrejött sportág szimbolikusan jelezte és még tovább vitte azt a „hatalomváltást”, ami a nyugati társadalmakban, a frissen létrejött nemzetállamokban végbe ment: a modernizációt (Williams-Giulianotti, 1994).

A modernizáció következtében jöhetett csak létre és konszolidálódhatott az a sportág, amely több szempontból is eltérő és különös a korábban legitimnek, elfogadottnak, érdemesnek, tiszteletre méltónak tekintett sportokhoz képest. A modern társadalom mindenekelőtt a nép társadalma: a hatalom a legitimitást, az állam a szuverenitást egyaránt a népből meríti, vezeti le (Giddens, 1995). Más szavakkal a modern társadalom a „sokak társadalma”, akik helyet és szerepet játszanak a folyamatok irányításában. Mindezt többféleképpen is kifejezi az „új” társadalom: leginkább a demokratikusan választott parlament által, ahol „a nép nevében” a sokak uralma megvalósul.

De többek között szimbolikusan is, elsősorban a szabad népünnepélyek és az „új” sportesemények révén. A tradicionális, rendi társadalmakban a nép nem volt szubjektuma azoknak az eseményeknek, amikben a hatalom a maga fizikai valóságában mutatkozott meg: a karnevál kultúrában a különféle vallási ceremóniák és processziók, illetve a lovagi tornák (a korabeli sportesemények) révén. A nép, mint politikai szubjektum nem is létezett, a szemlélődő sokaság csupán kelleke volt ezeknek a ceremóniáknak (Habermas, 1971). A sport, mint a „fizikai test értelmes játéka” vagy nem is létezett, vagy pedig exkluzív volt – és maradt –, mint például a tenisz, a krikett, a golf. Mindezek pedig egyéniek és máig is kizáró jellegű sportok (sok pénz és tudás, exkluzív helyszín kell hozzá). A modern társadalom, ami az egyenlőség és a szolidaritás értékére épült, *inkluzív* jellegű; sokakat megmozgató, az elveit megtestesítő sportra volt szüksége. Ez lett a foci, ami egyrészt eredménye volt a modernizációnak, másrészt a bevont tömegek révén a modernizációt vitte előre. Hiszen a foci csapatsport, kollektív, demokratikus (lásd Hadas, 2003) – olyan, amilyenné a modern társadalom tagjainak többsége válni akart.

Nem véletlen tehát, hogy erre a szerepre az egyetemi háttérű labdarúgást (sokan játsszák, átlátható szabályokkal és ehhez mindössze egy labda kell) szemelték ki. Talán nem véletlen egybeesés az sem, hogy a modernizáció folyamatában döntő jelentőségű eseménynek, a Nagy Francia Forradalomnak a szikrája is a Labdaházba gyulladt meg: a Harmadik Rend képviselői – a polgárság – ide vonult vissza, hogy alkotmányt hozzon létre, ami az emberek közötti egyenlőtlenséget szavatolja. A Harmadik Rendnek a restriktív rendi társadalomban ide volt szabad bejárása: itt a korábbi labdajátékosok virtuálisan egyenlőkké válhattak a labdajáték idejére a „labdázás” révén. Így bizonyos szempontból logikus, hogy a foci vált a modern osztálytársadalom egyik meghatározó szimbólumává. (A foci születésének helye sem esetleges: a XIX. században Anglia volt az egyik állam, ahol a modernizációs folyamatok a legelőrehaladottabbak voltak). A századfordulóra mindez egyre világosabban jelenik meg és válik láthatóvá: a mai legnagyobb klubok jó része akkor alakult, a mai nagyvárosok arculatában pedig akkor jelentek meg a különféle „népligetek” (szabadtéri parkok, amiket használni lehet a szabadidőtöltésre és szórakozásra, pihenésre) és stadionok. A modern olimpiai mozgalom is ekkortájt élesztette fel az Olimpiákat. Ezzel a polgárság és a „nép” szimbolikusan is birtokba vette a nyilvános teret – ehhez a sport, és a foci jelentősen hozzájárult. A foci és a társadalom élete végérvényesen összekapcsolódott (Bourdieu, 1978): a labdarúgás azóta kifejezi és tükrözi a társadalom adott állapotát, de meg is határozza azt (vö. Armstrong-Giulianotti, 1997).

8 A labdarúgás történetéről lásd például Goldblatt, David (2006) *The Ball is Round: A Global History of Soccer*. London: Penguin Books

A katalán polgárosodás, a kapitalista nagyipar és etnikai identitás így talál kellő intézményre az F. C. Barcelona fociklubban, a zsidó emancipáció és asszimiláció a budapesti MTK-ban, az Ajax Amsterdam-ban és A. S. Romá-ban, a vallási-szektáriánus hovatarozás és rivalizáció a Glasgow-i Rangers és Celtic keretében, a militáns-radikális nacionalizmus és ortodoxizmus a belgrádi Vörös Csillagban, az új, globális kapitalizmus és médiauralom a milánói A. C. Milanban, az úgazdag feltörekvés a londoni Chelsea-ben, a nacionálkommunizmus, majd a populizmus a bukaresti Steauá-ban, az olasz fasizmus a római Lazio-ban, a médiaglobalizáció a Los Angeles Galaxy-ban, a korszerűség a szaúd-arábiai Al-Hilalban, a munkásmozgalom a Lokomotiv Moszkvá-ban, az etnikai elnyomás a katalánok szemében a Real Madrid-ban, a birodalmi múlt a londoni Arsenal-ban (részletesebben lást Foer, 2005). A példákat természetesen folytathatnánk.

A KÖZÖSSÉG ÉS FÉRFIASSÁG SZIMBÓLUMA

A foci más szempontból is szimbólum. A közösségvállalás, a csapatszolidaritás és együttműködés, a koordináció és az organikus munkamegosztás szimbóluma. A „mindenki egyért, egy mindenkiért” típusú jelszavak és felhívások által fémjelzett kollektív normák lényegében a nagyon nagy tagot számláló és szokszínű társadalom tagjai közötti viszonyoknak az ideális állapotára utalnak. A fair play, a szabályszerű játék lényegében a formális, jogilag kodifikált normák tiszteletben tartására vonatkozik, a társadalomban konformnak (szabálykövetőnek) számító viselkedésnek felelnek meg. Mondhatni, hogy a foci, mint *kollektív játék a társadalmat szimbolizálja kicsiben: a játékosok a nép különböző csoportjainak, a játékevezető pedig a hatalomnak felel meg.*

A másik hozzátapadt szimbólum a férfiasság szimbóluma (lásd Hadas, 2003). A modern társadalomra jellemző férfiuralmat, a male dominandi-t is tükrözi a foci. A foci pályára az a színtér, ahol a fizikai nyers erő az értelemmel ötvözve eléri a kívánt célt. A kitartás, a határozottság és ügyesség, valamint az állóképesség és „keménység” együtt adja azt a „macho” identitást, amit legjobban a stadionban lehet látni és kinyilvánítani. Focimeccset nézni, labdarúgók nevét kívülről fűjni, régi csapattagok nevét felidézni mind-mind férfias tevékenységnek számít. A társadalom által felállított férfiasságnak kötelezően követendő eleme a focirajongás. A nézőtér elsősorban férfiaknak fenntartott társadalmi tér, akárcsak azok a tevékenységek, amelyek közvetlenül vagy közvetve a focihoz kapcsolódnak. Női sztáredző, vagy hiteles tévékommentátor még mindig elképzelhetetlen: hiszen a stadion a férfias versengés, és a versengő férfiasság tere, a modern férfi születésének a helye (uo.).

A FOCI MINT A ROMÁN TÁRSADALOM RÍTUSA

Korábban már említettük: a modern társadalom sokszínű, azaz a társadalomban többféle nagycsoport van, amelyeknek a tagjai egymástól több szempontból különböznek – jövedelem, vagyon, lakhely, foglalkozás, vallás, etnikai hovatarozás valamint kulturális minta, politikai érdeklődés és nem utolsó sorban életmód, életstílus tekintetében (Ferris-Stein, 2008). Az eltérő csoportoknak rendszerint eltérő céljaik és érdekeik is vannak. Azok az érdekek, amelyek nem mondanak ellent az alapvető és közösen osztott érték és normarendszernek (a szabadság, a törvények tiszteletben tar-

tása), legitimek (Péter, 2002). Azon túl, hogy az érdekvényesítésnek megvannak az intézményes keretei és technikai-adminisztratív eszközei, a társadalom csoportjai szimbolikusan, áttételesen is „megküzdenek” egymással (Geertz, 2001a). Ezek között szerepel kiemelt helyen a foci, mert a klubokat a társadalom eltérő csoportjai támogatják, és rajtuk keresztül (is) „vívják” társadalmi küzdelmeiket, az anyagi erőforrásokért, a presztízsért, a befolyásért⁹ (Kuper, 2006).

A foci technikailag kiválóan alkalmas erre, hiszen nagyszámú szereplője van (klubok, média, szurkolók, a társadalom adott szegmensei), nagyon sok emberhez eljut (a tömegtájékoztatás révén) és a társadalomban nagy jelentőséget tulajdonítanak neki (figyelemmel követik) – így lesz belőle végső soron modern rítus. A bajnokság kimenetele nem csupán, vagy azt is mondhatnánk, hogy elsősorban nem a csapatokat helyezi rangsorba, hanem végeredményben a társadalom azon csoportjait, akik valamilyen oknál fogva a különféle csapatokat támogatják.

A rítus kifejezés a kulturális antropológia fogalmi tárházának egyik kulcsfogalma. Valamilyen szertatásosan végzett, ismétlődő tevékenységre vonatkozik, amit valamilyen cél elérésére, rendszerint vallásos jelleggel végeznek az erre kompetens testületek tagjai (Hollós, 1992). A processzió célja lehet a részvevő szereplők identitásának a kinyilvánítása, megerősítése (például egy kollektív megemlékezés alkalmával), a hatalom elosztás (a bali kakasviadal vagy a maring kaikó esetében), adott társadalmi életkor elérése (a fiúk körülmetélésével) vagy a társadalmi osztály- és csoportérdekek kifejezése (a majálisozások, a május elsejei felvonulások).

A foci, mint rítus funkcionálisan mindezeket összegzi és a társadalom felé közvetíti, miközben a bajnokság során a szereplők sorozatosan elmondják, hogy *kik ők* és *mit akarnak* (identitásmegerősítő funkciók) a végeredmény *hierarchikus sorba helyezi* a korábban említett *nagycsoportokat* (hatalomelosztó funkció). A rítusként felfogott folyamat két összekapcsolt színhelyen megy végbe: a focipályán és a televízióban. Ezek egymás meghosszabbításai: a meccs itt kezdődik (az esélylatolgatások, a hét folyamán kifejtett vélemények elemzése, a játékosok pillanatnyi formájának vizsgálata, stb. révén) és itt ér véget (a meccs és a játékvezető teljesítményének értékelése, a további esélyek jóslása, a „pillanatnyi helyzet” felállítása révén). A televízióműsor, ahol a foci kérdését boncolgatják, a tényleges meccset előkészítő és lezáró szakaszként lehet értelmezni. Mintegy átmenetet képez a meccs előtti és utáni „normális”, hétköznapi, *profán* rutin és a „rendkívüli”, mérkőzés alatti *szent* idő és tevékenységek között. A kettőnek tehát csak együtt van értelme: itt jönnek létre a diskurzusok és erősítik fel egymást. Együtt tagolják a társadalmi időt és a tevékenységek rendjét, azt ciklikussá teszik, tagolják és megfogalmazzák a nagycsoportok számára fontos társadalmi emlékezet konstitutív elemeit: a csapat eredetét, megszerzett trófeáit, sikereit, végső soron pedig a támogató társadalmi rétegek klubon keresztül megjelenített társadalomtörténetét. Továbbá a foci rítusában összefonódnak, azonosulnak egymással a szereplők és a nézők (játékosok és szurkolók, tévé-meghívottak, betelefonálók, tévénézők, klubvezetők), így nyomatékosítva, kimeleve és kontrasztálva az eltérő csoportidentitásokat.

A két társadalmi színtér (a „fociműsor” és a „focimeccs”) összekapcsolódásában bomlik ki a foci, mint rítus.¹⁰ A rítus (és a társadalmi dráma) fogalmát Turnertől (1974) kölcsönöztük.

9 Az is igaz, hogy foci – a szurkolás idejére – a szurkolók között el is mossa a társadalmi határokat, hiszen ugyanazon sokaság tagjaként egy csoportban szerepelnek: a lelkesített csapattal való azonosulás elfeledtetni, időszakosan felfüggeszti a társadalmi különbségeket, de ezzel párhuzamosan a szurkolótáborok közötti kategoriális különbségek mégis felerősödnek (például román-magyar, régi-új, fővárosi-vidéki különbségek).

10 Mindez elsősorban a társadalom személytelen működése szempontjából érvényes. Egy átlagos szurkoló szem-

Turner az afrikai Ndembu közösség falusi társadalmának szerkezetét vizsgálta, különös tekintettel a nyílt konfliktusok megoldási mechanizmusaira. Kutatása során figyelt fel arra, hogy az általa vizsgált közösség rokonsági rendszere és a gyakori konfliktusok kapcsolatban vannak egymással. A konfliktusok mögöttes indítékainak a feltérképezése érdekében törekedett azoknak a módozatoknak a megértésére, amivel a helyiek ciklikusan mérsékelik, megoldják és kizárják a konfliktusokat az életükből. Turner a társadalmi dráma fogalmát a Ndembu társadalmi szerkezet belső rejtett ellentmondásosságából eredő konfliktusok mögöttes okainak a megállapítására használta. Turner (uo.) a társadalmi dráma – amit folyamatszerűnek tekintett –, négy egymást követő mozzanatát különítette el: 1. Az egyén(ek) és csoport(ok) kapcsolatában beálló törés (breach), ami az együttélést szabályozó kulturális normák feletti konszenzus megbomlásának a következménye. 2. A krízis vagy válság (crisis), ami a törés mélyülésével nyílt konfliktus formáját ölti. 3. A helyreállító cselekvések (adjustive mechanism), amit a közösségek vezetői léptetnek működésbe. 4. A reintegráció (reintegration), a törés kiküszöbölése és a közös kulturális normák helyreállítás és/vagy kidolgozása (Turner, 1974).

A focimeccs és a tévéműsor által a társadalom egymással versengésben álló csoportjai egy ciklikusan ismétlődő társadalmi drámának az alanyai. A szimbolikus és verbális küzdelemben a csapatok mögött álló csoportok konfliktusba kerülnek egymással, vagyis a meccs közeledtével egyre nyilvánvalóbbá válik a közöttük növekedő, majd bekövetkező törés. A turneri logikában a meccs jelenti a válságot, amit a mérkőzés utáni elemzések megkísérelnek helyreállítani az újonnan kialakult rangsor alapján.¹¹ Tekintsük azt a két sajátos társadalmi *helyzetet*, amiben a fociról szóló diskurzus a tágabb *társadalmi kontextusba* beágyazottan jön létre.

A TÁGABB TÁRSADALMI KONTEXTUS – AZ ELŐTÖRTÉNET VÁZLATA

Egy egyszerű kísérlettel kideríthető, hogy mennyire fontos nálunk, Romániában a foci. Be lehet kapcsolni a tévét és követni a híradásokat, betekinteni a netes újságokba, lemenni a helyi kocsmába és beszédbe elegyedni az ottlevőkkel, netán elbeszélgetni a taxisofőrrel... Hamar rájöhethetünk, hogy a foci mindenképpen az egyik „központi téma”.¹²

Romániában (akárcsak a világ többi részén, lásd Goldblatt, 2006) a foci mindig is fontos és jelentős játék volt. A kommunista hatalom (nem túl eredetien) a sportban is jó propagandaeszközt

pontjából ez úgy is összerakható, hogy hét közben ténylegesen készül a meccsre, amint a meccs közeledik, egyre fokozottabb ez a készülődés, aztán a meccsen levezetik a készülés során felgyülemlett feszültséget, majd az egészet egy kocsmban oldják fel.

11 Bár a foci is teremt konfliktust, nézőpontunk szerint a foci elsősorban megjeleníti, kifejezi a társadalomban létező konfliktusokat.

12 Március 11. A Pro TV-ben éppen bementék, hogy az orosz válogatott elleni győzelem, „felér egy kincscsel” (utalás a második világháború után az akkori Szovjetunióba szállított és soha vissza nem kapott román kincsekre). A Sport.ro sportcsatorna szerint „Románia készen áll az Euróra” (az EB szereplésre utalnak, de melléköreje is van a címnek, mert hamarosan küszöbön áll az ország eurózónához való csatlakozása), az Onlinesport sportportál szerint pénteken végre kiderül, kinek van igaza a felfüggesztett Rapid–Steaua meccs kapcsán. A taxis hazafelé azon morfondírozott, az elnöknek nem kellett volna a bírót állami kitüntetésben részesítenie (arról a játékvezetőről van szó, aki a 73. percben több tárgy pályára való bedobálása után berekesztette a Rapid–Steaua fővárosi derbyt és három napra rá Basescu államelnök a labdarúgásban elért eredményekért kitüntetett öregfiúk mellett neki is érmet osztott „bátorságért”). Megfigyelés alapján Péter László.

látott, ezért erősen fölkarolta: a Daciada keretében amatőrök százai mérkőzhettek, a Pionírházakban az érdeklődők ingyen (állami pénzen) sportolhattak. A sportok között stratégiainak számított a torna és természetesen a foci. A klubokat a kommunista állam különböző szervei támogatták: a fővárosi Dinamo a rendőrség, a Steaua a katonaság, a Rapid a vasút, a Victoria az állambiztonság, a krajovai és kolozsvári Universtatea a helyi egyetemek, a F. C. Olt Scornicești pedig a párt csapata volt.¹³ Ez utóbbi a volt diktátor szülőfalujában működött – és természetesen sohasem esett ki az első ligából, ahová segítséggel került be 1979-ben. Nemzetközi sikereket 1982-1983-ban az Universitatea Craiova ért el az UEFA kupában. A Steaua 1986-ban megnyerte a Bajnokcsapatok Európai Kupáját, 1989-ben pedig döntős volt (a BEK a BL elődje). A Steauát mintegy hobbyként a diktátor nagyobbik fia patronálta – nyilván az állam pénzén. Akit játékosnak kinéztek, annak oda is kellett igazolnia, másképpen elvesztette játékjogát. A nyolcvanas évek végére lényegében csak két csapat számított igazán a hazai bajnokságban: a Steaua és a Dinamo. Az előbbi majdnem azonos volt a válogatotttal. Egyeduralmát képletesen jelenítette meg az 1988-as Román Kupa döntő, amikor a bíró elleni tiltakozásként a Steaua játékosai levonultak a pályáról. A bíró ugyanis nem volt hajlandó nekik csalni... A döntőt mégsem a Dinamo nyerte, hanem a zöldasztrálnál a Steaua 2-1-re.

A forradalom után a csapatokat privatizálták, azok különféle technikákkal magánkézbe kerültek. A Victoria megszűnt és a FC Olt pedig ma a negyedosztályban játszik. A Dinamót kis időre a Steaua alá vonták, de majdnem azonnal önálló lett. A „nagyok” mellett újabb csapatok jelentek meg, és tűntek el. 1990-ben, feltehetően a bukaresti csapatokat pártoló bírások átmeneti megszűnésével az Universitatea Craiova csapata nyerte meg a bajnokságot és a kupát egyaránt.

TÁGABB TÁRSADALMI KONTEXTUS – A ROMÁNIAI ÁTMENET VÁZLATA

Az átmenet okozta válságos kilencvenes években (lásd Zamfir, 2001; Péter, 2003b) a foci nyújtott némi vigasztalást a tömegeknek – akiket kíméletlenül sújtott a munkanélküliség, az infláció, szegénység és bizonytalanság. A nacionalizmus mellett a foci volt az a támasz, amire a poszt szocialista periódusban szükség volt. A nemzeti válogatott rendszeres szereplő volt a VB-n és az EB-n, egészen 2000-ig. Sztárjátékosaik rendszerint külföldre szerződtek, a hazai bajnokság az elmúlt tíz évben pedig éppen csak vegetált, a nemzetközi küzdelmekbe be sem kerültek a hazai klubcsapatok, a korrupció és a „Szövetkezet” (a Cooperativa)¹⁴ pedig háborítatlanul virágzott.

A fontosabb tévécsatornák szabályos „közvetlen harcot” folytatnak a közvetítési jogokért, hiszen a focimeccsek növelik a nézettséget. Minden valamirevaló állomás igyekszik maximálisan kihasználni a foci iránti érdeklődést: a meccsek mellett olyan műsoraik vannak, amelyekben a

13 A rendszerváltás előtti kommunista periódus klubcsapatainak történetét lásd például a <http://www.labtof.ro/diviziaa/echipa/> honlapon.

14 A Cooperativa elnevezés (magyarul szövetkezet, de együttműködést is jelent) a sajtó találmánya: arra a kilencvenes években elterjedt gyakorlatra vonatkozik, amelyben a focicsapatok egy része rendszeresen megegyezett az mérkőzés kimenetelében. Rendszerint kölcsönösségen alapult: egy, a pontvadászatban jól álló csapat pontokat engedett át a hozzá közelebb álló, a kieső vagy a táblázat élén álló csapatnak, amit aztán szükség esetén „visszaigényelt”. Elsősorban a Dinamót és a Besztercei Gloria csapatát, valamint a Piatra Neamți-i Ceahlăuult gyanúsították létrehozásával. Vélhetően több csapat is részt vett benne. Lényegében a fociban uralkodó korrupcióra és bundameccsre utaló fogalom. A további részletekről lásd például a <http://www.goarna.go.ro/arhiva/fotbal.htm> vagy a <http://www.adevarul.ro/articole/steaua-cfr-cluj-3-1/343289> [10.04.2008.] címeiken.

meghívottak (a sportág szakemberei, játékosok, de a sztárvilág és a politikum más szereplői is) a forduló meccseit, és főleg a játékvezetők teljesítményét, az elkövetett bíraskodási hibákat és az általuk favorizált csapatok pillanatnyi helyzetét és nyerési esélyeit boncolgatják. Ez a műsor-típus látszólag a fociról szól, de valójában olyan médiaalkalmakat képeznek, amiben a klubok képviselői elmondhatják, *hogy kik ők és mit gondolnak* a játékvezető tevékenysége kapcsán arról a *tágabb társadalmi kontextusról*, amiben a játék zajlik: a szabályok preferenciális alkalmazásáról, a főváros–vidék erőviszonyairól, a régi és új csapatok társadalmi helyzetéről – végeredményben a társadalom hatalmi viszonyairól. Ennek a hagyománynak – amelyben fociműsor miatt látszólag a labdarúgásról beszélnek, de valójában a diskurzus a tágabb társadalmi viszonyrendszerrel szól – objektív okai vannak és a romániai átmenet sajátos jellegéből fakadnak.

A hazai átmenet több szempontból is eltérő volt, a térség többi posztszocialista államához képest. Egyrészt a kommunista rezsim nacionálkommunista alappal totalitarista volt, semmit sem tolerált, ami elveitől különbözött (Tismăneanu, 2006). Másrészt a rendszer erőszakosan és sok emberáldozattal bukott meg, amit nem követett egy radikálisan véghezvitt átalakítási folyamat (Verdery, 1996). Így a régi elitiek – akik megőrizték, helyenként pedig növelték a befolyásukat –lassan, felülről vezérelten és a maguk érdekeit szem előtt tartva képzelték el az áttérést a piacgazdaságra és a demokráciára (Nelson, 1992). Ebben a kontextusban az állami befolyás sokáig fennmaradt, a gazdasági sokkterápia 1997 környékéig, az igazi politikai hatalomváltás 1996 novemberéig váratott magára. Ebben az egyenletben fontos tényező, hogy 1995 december elsejéig a központi közszolgálati televízió (RTV) monopolhelyzetben volt, amit a posztkommunista nomenklatura ki is használt: annak volt a hivatalos szócsöve (Linz-Stephan, 1996).

Ekkor jelenik meg a Pro Tv, a máig legnépszerűbb kereskedelmi tévécsatorna, ami a sokáig áhított alternatívát testesítette meg. Ennek egyik műsora kiemelten a focival foglalkozott: ez műsor a Procesul Etapei volt (ma már egy másik tévében megy ennek a folytatása, más néven), amit a „Forduló Tárgyalásának” lehet fordítani. Máig aktív meghatározó műsorvezetője Ovidiu Ioanițioaia. Ebben a műsorban a meghívottak a foci kapcsán – sokszor időkorlát nélkül, késő éjszakába-hajnalba nyúlóan –, a játékvezetők teljesítményét értékelve valójában a társadalom normarendszerét, annak alkalmazását is folyamatosan érintették. A korrupció, a sorozatos csalások, a fociliga működésének átláthatatlansága, a működésképtelen állami törvények olyan témákat jelentettek, amelyek valójában az átmenet társadalmáról szóltak. A foci és az új televízió jó alkalmat és terepet képezett olyan narratívák elmondására, amire a korábbi hatalom által ellenőrzött RTV-ben nem nyílt lehetőség, és amire a társadalom változéspárti része fogékony volt. Ez a tradíció szabta meg a fociműsorok keretét és formáját, ami mindmáig fennmaradt, az utóbbi idényben pedig újra felerősödött.

A RÍTUS ELEMEI (I): HELYSZÍN, CSELEKVÉSEK ÉS SZEREPLŐK – A FOCIMŰSOROK

Helyszín és a cselekvések. Minden „rendes” tévében van ilyen műsor, rendszerint vasárnap, és az esti főműsoridőben: az RTV-ben a „91. perc” a neve, az Kanal D-n, a „Foci Napja”, a Realitatea hírtelevízióban a „Sport Valósága”, a Telesporton a „Fanatik Show”, a Sport.ro-n a „Speciális” (az utóbbiak a két tematikus sportcsatornán minden nap), az Antena 2-n a (Procesul Etapei utód) „Forduló Fellebezése” (eredetiben a Recursul Etapei) ugyanazzal a műsorvezetővel. Ezek a műsorok tudatosan tárgyalásszerűek, ahol a meghívottak, döntőbírói, védőügyvédi és

vádlói pozícióból a foci kapcsán ítéleteket mondanak ki a társadalomról, pontosabban annak szabályait megsértő szereplőiről.¹⁵ Látható, hogy a műsorok nevei is beszédesek: a *sport* azonos a *focival*, ami a *valósággal* egyenértékű. A fociforduló legfontosabb napja (amikor a legjobb csapatok játszanak) a vasárnap nem az Úr napja, hanem a focié. Minden speciális, ami a focinhoz kötődhet, amit természetesen minden fanatikus focirajongónak figyelemmel kell követnie.

A szereplők. Érdemes odafigyelni az írott és az elektronikus média más szereplőire is. A két nagy sportnapilap – mindkettő két nagy konkurens trösztökhöz tartozik, a Gazeta Sporturilor (89 előtti Gazeta de Sport jogutódja) az Intacthoz, ami négy Antena tévécsatornát és más médiatermékeket is gondoz, illetve a ProSport, ami a MediaPro konszerné – több mint nyolcvan százalékban a focival foglalkozik. Az Onlinesport portál majdnem csak a focival, a Total Sport rádió úgyszintén a labdarúgásról beszél. Minden, ami a focisták életéhez, a klubvezetők megnyilvánulásaihoz kapcsolódik (milyen autót vásároltak legutóbb, hogy töltötték a húsvéti ünnepeket, stb.), szélesen lefedett és utána alaposan megvitatott problémát képez. A nem focira szakosodott Sport Total napilap másfél év után csődbe ment.¹⁶

Az intézményes szereplők közé tartoznak még a klubok, a Román Labdarúgó Szövetség (FRF), a Labdarúgó Profi Liga (LPF), a Központi Játékvezető Bizottság (CCA), a drukkerok szervezetei, a politikum, alkalmanként a rendőrség. Az egyéni szereplők tekintetében beszédesek a státusok illetve a rájuk aggatott neveik is. Ők egy elég széles társadalmi spektrumból származnak. A „hős-korban” (nagyjából az 1995 – 2005 közötti periódus) a szereplők között a játékvezetők (ők képezik a játékszabályokkal kapcsolatosan a legitim beszélők testületét), a játékosok – a látszólagos főszereplők, akik egyébként a legkevesebbet beszélnek –, a klubvezetők és a klubtulajdonosok (mint az új kapitalista világrend exponált példaképei), a sportszövetségek vezetői, hivatalnokai (mint a törvényesség fenntartására hivatott instanciák képviselői), a zenészek, színészek (a román társadalom követendő sikertörténetei), a politikusok (rendszerint mint feketebárányok, akik nem támogatják pénzzel és befolyással a sportot, végeredményben a segítségre szoruló társadalmat), valamint a szurkolók (mint az egyszerű nép képviselői) és a sportimpreszárok (a foci szürke, de befolyásos eminenciásai) csoportjait lehetett elkülöníteni. Végeredményben az egész társadalmat kicsiben leképezi egy-egy ilyen műsor. Ez a szakasz a foci és a társadalom válságosabb periódusára volt tiszta formában jellemző, de ma is hasonlóan működik.

A meghívottak. Gyakori meghívott valahol Gheorghe Ștefan, egy moldovai város, a piatra neamți-i Ceahlăul tulajdonosa (több pártban megfordult, jelenleg polgármester), akit rendszerint Pinalți-nak neveznek. Pinalți az angol tizenegyes büntetőt jelentő penalty tipikusan moldovai nyelvjárásban kiejtett változata. Az *i*-vel mondott penalty egyszerre jelölte viselőjének örökös gyanúját (sokszor valóban megalapozottan), hogy csapatának soha, ellenfelének pedig lehetőség szerint sűrűn ítélnék meg tizenegyest. Az erősen nyelvjárásban beszélő klubvezető Pinalți-nak való címkézése tartalmazza a többség moldvaiakkal szemben tanúsított kedvezőtlen, sztereotip magatartását: butábbaknak és alkalmatlanoknak tartják, mint az ország többi részén élőket. Csapata egyébként az idejében úgy játszik az első ligában, hogy a szereplési jogát egyszerűen megvette egy másik, a második ligából bejutott csapattól.

15 Ehhez a gyakorlathoz legközelebb az olasz média áll, amit több szempontból a hazai televízióipar tudatosan is megpróbál követni.

16 2007. május 15-én szűnt meg.

Másik állandó szereplő – újabban a telefonvonal végén – a hivatásos fociliga vezetője, Dumitru Dragomir. Színes és erősen vitatott figura, mármint, ami a habitusát illeti. Az elítélt, de titkon csodált smecher archetípusa. Lefordíthatatlan jelző: az élelmes, mindig lábára eső, a jég hátán is megálló típusra utal, aki nem riad vissza attól sem, hogy célját nonkonform módon elérje. Eszes, ha kell simulékony, de mindig a maga érdekét érvényesíti. A szónak társadalomtörténete van: az állandóan változó kontextusban boldogulni kényszerült, mindig megszorult, de állandóan győztes smecher, akit a rendszer ellehetetlenít, és csínytevésre kényszerít (erre az elmúlt százötven évben Romániában bőven volt alkalom). Ráaggatott nevei: a Corleone, az Oracolul de la Bălcești, a Mitică de la Liga – rendkívül beszédesek. Az üzletember Dragomir, aki a múlt rendszerben egyaránt volt milicista (kommunista rendőr), klubvezető (az fentebb említett F. C. Olt Scornicești-et, illetve a megszüntetett Victoriát menedzselte többek között), csencselő (a válogatott külföldi utazásai alatt farmerekkel, videókkal, kozmetikumokkal és golyóscsapágyakkal üzletelt) és elítélt (állítólag szerencsejátékért, de jogerősen soha nem ítélték el). A forradalom után rövid ideig – mint a múlt rendszerben tevékenykedőt – bebörtönözték, de hamar kiszabadult, megint ítélet nélkül. Hamar meggazdagodott, egyesek szerint az alvilág segítségével. A Corleone erre, illetve a bundameccseket intéző Cooperativa (szövetkezet, a volt TSz-ek román megnevezése) patronálására utal. Dragomir egy Bălcești nevű faluból származik. Az Oracol jóst jelent: sok eredményt helyesen „jósolt meg” – hála a Cooperatívának. A Mitică jelző az igazán „húzó”. A mitică, vagy többes számban a mitici, a Dumitru keresztnév beceneve. Társadalmi használatában azonban mást jelent. Mitică az óromániai korrump, gerinctelen haszonlesőkre utaló megnevezés. A sajtó széles körben alkalmazza, a fő erdélyi klubok magukat a mitica-kal szemben pozícionálják. Dragomir politikus is, a szélsőjobboldali revizionista Nagyrománia Párt képviselője, habár az utóbbi időben komolyan fontolgatja az államelnök által patronált pártba való átigazolást. Híresen rossz román nyelvhasználatát a Román Akadémia nyilvánosan kifogásolta, a kommunistákra jellemző „fanyelv” után a „homoknyelv” szocioligvisztikai fogalom „atyja”. Továbbá ő a törvényhozás által nemrégiben elfogadott sporthuliganizmus ellenes törvény szellemi szerzője, ami miatt nyílt konfliktusba került a fociszurkolók képviselőivel.

Ritkább, de fontos meghívott a FRF-t, a Román Labdarúgó Szövetséget vezető Mircea Sandu is. Sandu válogatott focista volt, a szakma elfogadja, mint „maguk közül valót”. Az értelmiségi allűröket tudatosan ápoló és kifejező (több idegennyelvet beszél, egyetemet végzett, jelenleg az UEFA egyik alelnöke), visszafogott és kiegyensúlyozott FRF elnököt a sajtó Nașul-nak vagyis Keresztapának címkézi: a fociban uralkodó korrupció hallgatólagos eltérése és hosszú regnálása miatt.

Emblematikus figura Giovanni Becali. Rendes neve Gheorghe, de ő a Giovanni-t kultiválja, mert olaszosan és arisztokratikusan hangzik. Ő is smecherként kezdte: állítólag a kommunista időkben a feketepiacon jól értékesíthető mozijegyeket árult az amerikai filmeket vetítő filmszínházak előtt, amíg Nyugatra nem szökött és ott – többek között egy állítólagos érdekházassággal megspékelve – meg nem gazdagodott. Fivérével ketten – tetemes vagyont halmozva fel – lettek a kilencvenes évek legjobb román focicsillagainak ügynökei. Jelenleg a korrupcióellenes ügyészség pereli, adócsalás vádjával. Becali impresszári licenszét az UEFA visszavonta, de a fivérének dolgozik a háttérből – írják a szaklapok.

Messze a legexponáltabb szereplője a hazai nyilvánosságnak Gigi Becali. Becali az egyik leggazdagabb román, több mint egymilliárd euróra becsült vagyonnal. Teljesen atipikus figura, habitusa sajátos, nonkonform. Ő a Steaua klub tulajdonosa, egy kis szélsőjobb zsebpárt felkent

elnöke, a legutóbbi választásokon az államelnöki tisztségért is versenybe szállt (kevesebb, mint 3 százalékot szerzett). Ő mindenféle tévéműsor egyik állandó szereplője, sorozatos botrányok főszereplője. Macedón (aromán) juhászcsaládból származik, a nyolcvanas években a hadsereg volt csapata, a Steaua körül forgott, míg azt pár éve meg nem szerezte. Tetemes vagyona kétes földügyletek révén tett szert, többek között a hadügyminisztériummal cserélt családi tulajdonú földet, aminek később az értéke csillagászatira nőtt. Teljesen műveletlen és tanulatlan (erre büszke is, és született intelligenciájára hivatkozik), sokszor alpárian beszél, káromkodik és senkire sincs tekintettel: a csapat edzőjét rendszerint tévéműsorban utasítja a követendő taktikára, magát Mihály Vitéznek, a Fény Harcosának nevezi, akinek isteni missziója van a Földön. Minden kapcsán az Istenre és magára hivatkozik. A román társadalomtudósok több fórumon és tanulmányban figyelmeztetnek az ún. *becalizálódás* folyamatának (a nyomán elterjedő viselkedési minta) társadalomra gyakorolt negatív, káros hatására, veszélyeire. Példaképe az olasz oligarcha és politikus: Silvio Berlusconi. Politikusként demagóg, populista.¹⁷

Megemléltendő még Iuliu Mureșan, a kolozsvári CFR 1907 klub elnöke, aki más szempontból „lóg ki a sorból”. Az alapképzésében orvos Mureșan az idei évben exponálta magát a leginkább, miután csapata, a CFR 1907 a 2007-2008-as szezonban folyamatosan az élen állt. Ebbe a sorba tartozik Marian Iancu is, aki a Temesvári Poli pénzelője. Gyakran nyilatkozik, rendszerint a játékvezetőket és a bukaresti csapatokat bírálja. Mindketten heves szóváltásokba keveredtek Gigi Becalival. (A szereplők sorát természetesen ezzel nem merítettük ki).

A házigazdák. A véleményünk szerint az egyik legfontosab műsorvezető (habár műsorának nézettsége mára elmarad a többi műsor ratingjétől) továbbra is Ovidiu Ioanițoia. A filológus végzettségű és több nyelvet beszélő Ioanițoia által a hazai médiamezőnyben „feltalált” Forduló Tárgyalása révén paradigmaticussá vált sport tematikájú talkshow-vezető – mint korábban említettük – 1995-ben lett ismertté a Pro Tv-ben. 1997-ben a ProSport sportnapilag igazgatója lett. Jelenleg a Gazeta Sporturilor igazgatója.

Horea Ivanovici az impulzívabb és bulvárosabb műsorvezető típusát testesíti meg. Az Antena 1 csatornán kezdő Ivanovici több tévénél megfordult (Prima, Otv), jelenleg a Telesporton vezeti a Fanatik Show elnevezésű – kizárólag a focira szakosodott műsorát. A Realitatea Tv hírcsatorna Realitatea Sportivă (A sport valósága) házigazdája az újhullámos szakértők közé tartozik.

Emanuel Terzian kimért és kiegyensúlyozott hangvétele leginkább a professzionalizmus és a tárgyilagosság irányába mutat, akárcsak Valentin Moraru stílusa, aki korábban a Pro Tv hírszerkesztője volt (a Sport.ro a MediaPro tulajdonában van). Állandó meghívottaik Cristian Geambașu, Cătălin Tolontan újságszerkesztők – mint az írott sportsajtó képviselői¹⁸, és Ion Crăciunescu volt játékvezető.

A RÍTUS ELEMEI (2): HELYSZÍN, SZEREPLŐK ÉS CSELEKVÉSEK – A FOCIMECCS

A jelenség lényege, „mélysége” a mérkőzésekben nyilvánul meg, amit a tévéműsorok vezetnek fel (a pre-liminális és liminális szakaszban). Lényegében a meccs képezi az egyenlet alfáját

17 Lásd Cseke (2006) „A Becali jelenség”. In *Korunk* 2006 (11) vagy <http://www.rostonline.org/rost/oct2006/editorial.shtml> [11.03.2008]

18 A www.protv.ro, a www.sport.ro, a www.fanatik.ro, a www.gsp.ro honlapok nyomán.

és omegáját: mint rítus, minden körülötte forog. A „körülhatárolt helyen történő gesztusokat, szavakat és objektumokat feltételező sztereotipizált és standardizált tevékenységeknek” (Turner, 1977:183) több állandó eleme van (Evans, 2004).

Tudatos. A focimeccs, mint esemény magas fokon szervezett, menete tagolt és pontos szabályok mentén alakul: a tevékenységek sorozatosak, rendezettek. A szerepek előre le vannak osztva, amitől nem lehet eltérni. A hazai és vendégszurkolók térbeni eloszlása, a nézőtér szegmentálása a státusok és preferenciák szerint architektúrálisan is kifejezi a tudatosan alakított viszonyrendszert, ami egyben kötelező érvényű. A tevékenységek standardizáltsága kiszámíthatóvá és előre láthatóvá teszi a rítus menetét és potenciális végkifejletét. Lényegében a társadalom kicsiben.

Önkéntes. Mind a játékosok, mind pedig a szurkolók, valamint a klubvezetők önkéntesen vesznek részt ebben a processzióban. A rítus során nyílik alkalom arra, hogy a játékosok a pályán megtapasztalhassák a dicsőséget és az áldozathozatalt, míg a nézőtérben a szurkolók örömben vagy pedig a bánatban részesüljenek. A játékosok hősök vagy mártírok. Készek kell legyenek adott esetben a szurkolókért és a klub színeiért a legfőbb áldozatot is vállalni. „Ha kell, meghalunk a pályán” (Steaua), „...lelkünket is odaadjuk, ha szükség lesz rá” (CFR), „kutyák, amíg meghalunk” (Dinamo). A játék maga *harc, háború*: „A legádázabb harc a bajnoki címért az elmúlt tizennyolc évben”¹⁹ – ez és ehhez hasonló kijentések mindennaposak a sajtóban.

A stadion a hazai csapatnak az ismerős, otthonos „szent” terep, míg a vendégek számára az ismeretlen, veszélyekkel teli, gyötrelmes „pokol”. A saját közönség a barát, akire bajban számítani lehet, „a tizenkettedik játékos”, az idegen pályán pedig az ottani szurkolók sokasága „az ellenség”. A szurkolók mindezt maguk is így gondolják, amit a különféle „koreográfiák” és bannerekre írt üzenetek révén ki is nyilvánítanak. A kedvenc csapat mezébe öltözve, a klub színeiben pompázó sálakkal és sapkákkal zászlót lengetve énekelnek, biztatják a játékosokat és ócsárolják az ellenfelet, azok szurkolóit, különösképpen a bírót. A szurkoló a játékosal a meccs alatt többféleképpen kommunikál és fejezi ki együvé tartozását. A csapatot becézgetik – például a Poli Temesvár az Idős Hölgy, a bukaresti Dinamo a Kutyasereg, a kolozsvári U a Piros Sapkák, a krajovai Universitatea az Egyetemisták, újabban a Suhancok, a Steaua a Kék-Pirosak. A szurkolók valójában hívek, akik feltétlen odaadással, jóban-rosszban a csapattal tartanak. A krajovai Universitate-át támogató Gruppo Maxima himnusa szerint „Jóban-rosszban kedvenc csapatunkkal tartunk/A fehér-kék szerelem mindig Krajován van” vagy „Nincsen egy jobban szeretett csapat, mint a Rapid”- éneklék a Legione Granata tagjai minden mérkőzésen. A csapat és a szurkolók közötti kapcsolat „vallásos” jellegű: feltétlen, közvetlen és tartós. Az ideiglenes szurkoló–csapat konfliktust pedig gyors békülés követ.

A meccs, akárcsak a primitív társadalmakban a „klasszikus” rítus, *stilizált*, vagyis adott cselekvések és tevékenységek szimbolikusan csak „ott és csak akkor” végezhetőek, mert csak ott és akkor, abban a társadalmi kontextusban van jelentése. Olyan társadalmi tabuk például, mint a férfiak közötti szoros ölelés, közeli fizikai kontaktus, egymásra fekvés, ordítás, nyilvános érzelemkifejezés csak itt megengedettek, természetesen: a kollektív tudat, az együttműködés, a kölcsönös organikus szolidaritás és munkamegosztás megnyilvánulásai.

Beszédes a kolozsvári Adrian Anca gólszerzés utáni gesztusa, aki ilyenkor csecsemőknek való cucliját szopja, s ami révén visszatér ahhoz az „ősi primitív, gyerekes felszabadult állapothoz”, amit

19 <http://www.ziarulfaclia.ro/LUPTA-PENTRU-TITLU-INCEPE-DE-LA-ZERO-+8609>
<http://www.monitorulbt.ro/Sport/2008-04-08/S-a+incins+lupta+pentru+titlu+in+Liga+I>
<http://www.gsp.ro/stire/vreau-sa-incurc-steaua-ar-fi-cel-mai-mare-cadou-63441.html>

a játék és a gól öröme generál. Hasonlóan, ott van a Steauas Dică, aki leveti mezét, s ezzel szimbolikusan jelzi a gól utáni rituális megtisztulását (ami spontán és egyben tudatlan is). A szintén kolozsvári Fabbiani és Coolio (mindketten argentinek) gól utáni tangója olyan „tömörítő szimbólum” (Turner, 1977:183), ami csak ott megengedett és sűrítve fejezi ki az ellenfél feletti győzelmet, a „játék finomságát” (Bourdieu, 1878), a saját csapat stílusosságát, a játékosok származását, és a közöttük lévő harmonikus, erős kapcsolatot. A csapattagok közötti szolidaritást mutatja az ilyen alkalmakkor Trică, aki mindezt „fűszerezi”, vagyis ő is csatlakozik a tánchoz. A Tricával kiegészülő Fabbiani-táncon keresztül mutatkozik meg a hazai és az idegen játékos viszonyának egyik lehetséges – szerves és szoros – mintája. A tánc a saját szurkolók előtt nem csupán egyszerű performansz, hanem a „mély játék” (Geertz, 2001a) része, a rítus legbenső lényegét, valós tétjét fejezi ki: az ellenfél felett aratott totális győzelmet (annak szimbolikus megalázását), és egyben a saját csoport magasztosulását. A kolozsvári CFR csapatának elnöke az idei bajnokság második részének nyitányában azt nyilatkozta, hogy „... *alig várom, hogy Fabbiani tangót lejtsem*”.²⁰

A foci, mint rítus másik eleme az *isméltődés*. A kedvenc csapat meccse tagolja a társadalmi időt, az „előtte-alatta-utána” szent és profán időszakaszokat. A mindennapok rendjét szimbolikusan felosztja a „munka” és a „játék”, illetve a „rendkívüli” és a „rendes” idejére. *Testi* is egyben: a mérkőzés a testi cselekvéseknek a legitim tere, a férfias testi versengés és a versengés férfias helyszíne (Hadas, 2003). A játék azonban valójában harc, ami feltétlen önfeláldozást feltételez, a játéktér egy csatamező, ahol mindenki más ellenség és a megsemmisítésre törekszik: ezt fejezi ki például a „*Magunkra mindenki ellen*”²¹ ars poeticával a Rapid Legione Granada szurkolótábor. A foci rítusa természetesen *szimbolikus*: mindennek, ami a pályán történik mély jelentése van. A mezék színe, a lengetett zászlók, a szurkolók testtartása és gyakori bekiabálásai, a klubvezetők és az edzők mozdulatai és szavai, a tábork harcias elnevezései mind egy instrumentális célt szolgálnak: felosztani és jelentéssel megtölteni ezt a társadalmi teret, és ezzel egyben kifejezni azt a társadalmi identitást, ahová a szereplők tartoznak. A két csapat és holdudvara egymással szemben pozicionált és ellentétes értelmű szimbólumokat jelenít meg, ami a rájuk jellemző különböző vonatkozásokat hivatott egyesíteni – éppúgy, mint a Turner (1977) által leírt iker-rítus. Ebben a logikában beszédesek a klubok által patronált hivatalos szurkolótáborok nevei is: ezek mind a küzdelemmel, az áldozattal, a durva valósággal kapcsolatosak – akár csak a klubok himnuszai.²²

Végül, a foci rítusában gyakran megjelenik a kapcsolat a transzcendenssel, a természetfeletttel. Ebben a tekintetben jellemző a román válogatott volt edzője, Anghel Iordanescu, aki a meccsek alatt folyamatosan imádkozott és az ortodox pátriárka által megszentelt ikonokat szorongatott, attól (is) remélve a mérkőzés kedvező kimenetelét. Sokkal érdekesebb viszont a Steaua csapat tulajdonosának, Gigi Becalinak a habitusa. Ő folyamatosan Istenre hivatkozik, a „*Jóisten akarja, és adta, hogy nyerjünk*” vagy „*az Isten is Steaua-s*” illetve „... *ami történt, az Isten keze volt*” vagy az „*Isten adta pontok ezek*”²³ kijelentések nála természetesekek, ahogy a meccsek

20 www.romaniansoccer.ro/plus/creator.cgi?echipa=0&stire=479 [02.03.2008]

21 Eredetiben „Singuri împotriva tuturor”.

22 Commando Gruia (CFR), Armata 47 Ultra (Steaua), Vörös Kuttyák (Dinamo), Legione Granata, Torcide Vişinie, Ultras Unione (Rapid), Ultra Battalion (Polt Timișoara) Brigada Supremă, Peluza Nord (F.C: Vaslui) Praetoria, Seziona Ultra, Gruppo Maxima, Ultras, Brigada 26 (U Craiova).

23 <http://sport.anunt123.com/news/283813/Gigi-Becali:-Ce-s-a-%C3%AEnt%C3%A2mplat-e-numai-m%C3%A2na-lui-Dumnezeu-Fotbal-intern.html> és <http://www.prosport.ro/fotbal-intern/liga-1/becali-puncte-de>

előtti templomoknak való bőkezű adakozások is. Becali tudatosan ápolja a foci és az Isten közötti kapcsolatot a görögországi Athos hegyén lévő kolostorba való zarándoklatai révén, amit kifejezetten a focicsapata győzelmei érdekében tesz.²⁴ „Mit tettem az Athos hegyén? Imádkoztam, megköszöntem Istennek, hogy az első helyen állunk. Feltöltődtem. Azt mondhatom, hogy a legjobb megnyugvás, ha az Isten a bajnokságot, a győzelmet a Steauának akarja adni. Az Isten segítségével tett mindent a Steauánál. Minden az Istennek köszönhető, azért van. Az Isten akarta így, hogy csupa jó ember kerüljön ide”.²⁵

Azonban a szurkolók is gyakran közvetlen kapcsolatot látnak a csapatuk teljesítménye és a természetfeletti entitások akarata, megnyilvánulásai között „Az Isten is velünk van” – írták ki a Iași-i szurkolók az Unirea Urziceni elleni mérkőzésen (Iași, április 5.).

A focimeccs tehát, habár látszólag a sportról szól, mégis másról beszél: a társadalomról, és annak viszonyairól. Tanulmányunk záró fejezetében a tipikus toposzokat mutatjuk be, amelyek ebben a rituális környezetben a társadalmi konfliktusokra vonatkoznak, és amelyek a hétről-hétre ismétlődő társadalmi drámában egymásnak feszülnek, elmondásra kerülnek.

TÍPIKUS TÉMÁK A RÍTUSBAN– A TÁRSADALMI DRÁMA DRAMATIZÁLÁSAI

A bajnokságot háborúnak, a meccseket csatáknak tekintve²⁶ több domináns toposz azonosítható. A típusok a valóságban keverednek, azonban a legfontosabb jellemvonásaik mentén tipizálva mégis hasznosak a jelenség jobb megértése és a fő elemek azonosítása érdekében, annál is inkább, mert rajtuk keresztül bomlanak ki azok a konfliktusok, amelyek a társadalmi drámát teszik. Ezek a fő törésvonalak a következők: a *főváros–vidék* ellentéte, az átmenet (a poszt szocialista örökségből profitáló) *régi–új* (globális kapitalizmus) *oligarchái*, illetve a *nemzeti–kozmetopolita* társadalmi csoportok közötti ellentét. Ezek mellett természetesen más érdekek mentén szerveződő csoportok is megnyilvánulnak, amelyekre helyenként hivatkozni is fogunk.

Az olyan „rég i csapatok mellett”, mint a Steaua, a Dimano, a Rapid, Universitatea Craiova, Poli Timișoara, Gloria Bistrița, Oțelul Galați es Farul Constanța, illetve a Politehnica Iași mellett megjelentek a „trónkövetelő újak”, mint a kolozsvári CFR, Unirea Urziceni, F. C. Vaslui, Pandurii Târgu Jiu. Az olyan valamikor nagy nevek, mint a Corvinul Hunedoara, az Inter Sibiu, az ASA Târgu Mureș, F. C. Argeș illetve a Petrolul Ploiești, vagy a F. C. Național és a Sportul Studențesc eltűntek az első ligából. Kiestek, vagy – az utóbbi esetében – anyagi és pénzügyi okokra hivatkozva megvonták tőlük a működési licenstet.

A 2007/2008-as idény több szempontból különösnek mondható. Egyrészt a bajnokcsapat először a hazai román foci történetében selejtező mérkőzés nélkül kerülhet be a Bajnokok Ligájának csoportkörébe. Ez anyagi okokból is figyelemre méltó, hiszen az UEFA a résztvevőket – teljesítménytől függetlenül – hozzávetőlegesen tízmillió euróval jutalmazza. Az összeg növekedhet sikeres szereplés estén, illetve kiegészül a tévé-jogdíjából és a jegyekből származó bevételekből. Másrészt mindez

la-dumnezeu-2500176 [09.04.2008]

24 <http://stiri.acasa.ro/articole/monden/becali-la-muntele-athos> [30.03.2008]

25 <http://www.onlinesport.ro/stiri/fotbal/fotbal-intern/liga-1/steaua/31954/becali-dumnezeu-vrea-sa-dea-titulul-stelei.htm?highlight=becali+athos> [12.04.2008]

26 <http://www.pariori.ro/stiri/629/cfr-lupta-pentru-titlu-rapid-pentru-liga-campionilor.htm> [13.04.2008]

a román foci színvonalának az európai (egyben hivatalos) elismerését is jelenti, olyan szinten, amire eddig a posztszocialista periódusban csak a válogatott volt képes (1994-ben az amerikai VB-n a negyeddöntőig jutottak). Továbbá a fővárosi csapatok átlagosnál gyengébb teljesítménye miatt először van reális esélye egy vidékinek számító erdélyi csapatnak: a kolozsvári CFR 1907-nek.²⁷

Az elemzésünk alapján a következő hat fő toposzt azonosítottuk: a *konzpirációs, a makulátlanság, a fővárosparti, az érdemtelenség valamint a trónkövetelő, illetve transzcendentális diskurzusokat*. Az elnevezések természetesen metaforák, amelyeket a központi tematikák alapján hoztunk létre. Ezek jellemvonásait szintetikusán a következőképpen lehet összefoglalni.

1. számú táblázat. *A fő focidiskurzusok ideáltípusai*

Aspektus Típus	„Tolvajok! Tolvajok!”	„Ha lenne bizonyíték, már rég kikerült volna”	„Bukarest Nagyjai”	„A vidék támadja a Fővárost”	„Nem állunk azon a szinten”	„Isten a Steauának akarja adni a bajnokságot”
Toposz	Konzpiráció	Makulátlanság	Fővárospartiság	Trónkövetelés	Érdemtelenség	Transzcendens/ Idegenellenes
Fő beszélők	Sajtó (általában, nem csak a szaksajtó) A szurkolótáborok Rapid, Poli Timișoara és a FC Vaslui képviselői Pinalti	A LPE, FRE, CCA Dumitru Dragomir Mircea Sandu Ionuț Lupescu	A központi média tévéhíradók szaksajtó Gigi Becali Vasile Turcu	A vidéki csapatok vezetői (CFR, Poli, FC Vaslui) Iuliu Mureșan Marian Iancu Adrian Porumboiu	Szaksajtó blogoldalai Alin Buzarin Ion Crăciunescu Cornel Dinu	G. Becali, a Steaua más vezetői
Központi fogalmak és kijelentések	blatt család érdekek, meg-egyezés „billentyűk” tizenegyes bírók Cooperativa	Küzdelem, képesség, becsület, színvonal	Bukarest, Provincia, „Nagy Csapatok” Pillanatnyi forma, történelem, tradíció	„Miticák és miticizmus”, a „Főváros diktatúrája”, „a foci helye a focipálya” következetesség kitarítás, Kommunista csapatok	Gyenge minőség, alacsony színvonal, biztos kudarc a BL-ben „nincsen európai arcunk nekünk” Mitică	Isten Sors akarát, nemzet küzdelem, igazság Idegenek Jövevények
A focival szembeni pozíció	Erősen negatív	Erősen pozitív	Pozitív	Pozitív, de a jelenséggel szemben negatív (ami nem a pályán történik)	Erősen negatív (a hazai foci jelenlegi színvonala)	Messianisztikus

27 A CFR májusban megnyerte a román bajnokságok (a szerkesztő megjegyzése).

„Ha kell, akkor meghalunk a pályán”. A foci mint jelenség: a mai román labdarúgás...

A foci, általában	Féllégális üzlet, az újjgazdagok machinációi, kétes tevékenység, az átmenet káros következménye	A legfontosabb sport, a hazai valóság egyik sikertörténete	Szimbolikus küzdelem a történelmi múlttal rendelkező fővárosi csapatok hegemoniájáért	Szimbolikus küzdelem a Fővárossal. Olyan terület, ahol becsületesen nehéz érvényesülni, de meg kell próbálni	Balkáni jellegű imitációja a „valódi” focinak	Küzdelem Isteni játszma Megmérettetés
Törésvonalak megtestestítői	„Rapid mindenki ellen” Becsületesek vs. csalók	-	Bukarest – mindenki más Becali-Turcu vs. Pászványlancu-Porumboiu	Bukarest-Kolozsvár-Temesvár-Vaslui Becali vs. Mureşan és Lancu	Hazai-„igazi” foci között „Liga lu’ Mitićă” vs. BL Álom vs. valóság	Románok vs. Idegenek, Magyarok Igazak-hamisak „bozgorok”

A konspirációs toposz. A konspiráció képezi a foci rítusának egyik „legrégebbi” témáját. Ennek gyökerei visszanyúlnak a rendszerváltás előtt a Valentin Ceauşescu patronálta Steaua élvezte előnyök bírálatáig, nyilvánosan pedig a fő paramétereit a Pro Tv-ben a Procesul Etapei alapozta meg. Ebben a negativista megközelítésben a foci a hazai román átmenet visszasságait fejezi ki, a jelenség a korrupció, a csalások, a pénzmosás és az újjgazdagok hírnév utáni sóvárgásainak a színtere.²⁸ A foci maga ebben a történetben teljesen mellékes, a lényeg a társadalmi és a sport klasszikus szabályainak a sorozatos áthágásáról, be nem tartásáról szól. Így válnak a narratíva főszereplőivé a bírók, akik gátlástalanul szegődnek annak szolgálatába, aki őket megvásárolja. Leginkább a szaksajtóban kommentátorként meghívott, vagy a honlap blogoldalán naplózó értelmiségiek alakítják ezt a diskurzust, de gyakran előfordul, hogy a rangosabb közéleti hetilapok véleményoldalán megjelenő írások is ebbe a sorba tartoznak.²⁹ A konspirációs toposz alapállásból azt feltételezi, hogy a bajnokságban napirenden vannak a bundameccsek, hogy az nyer, aki a „vadkapitalizmus” elveinek megfelelően „többet ad a játékezőknek”. Központi kategóriái *a blatt*, a csalás, az érdek, a reciprocitás és a billentyűk – amelyek az újjgazdagok féllégális üzlethez vonatkoznak. Mindez a népi frusztráltságból táplálkozik, ami szerint a társadalomban csak a csalók és a szemfényvesztők lehetnek nyertesek; a gazdagokkal szemben támasztott általános bizalmatlanságot fejezi ki. A stadionok lelátóin gyakran hangoztatott „*Tolvajok! Tolvajok!*” szlogen jól sűríti mindezt: a „nép”, a szurkolók, a vesztesek, nem csak a bírókkal, hanem a velük együttműködő, a közvagyonot szétlopkodó klubtulajdonosokkal szemben is pozicionálják magukat – azokkal szemben, akik most a tiszta játék örömét és élményét is „ellopták” tőlük.

Az előzővel gyökeresen szemben áll a „*makulátlanság*” toposz. Akár „kincstári témának” is nevezhetnénk, hiszen a beszélők az *establishment*, a foci intézményrendszerének működtetői, és az általuk alakított drámáról van szó. Fő exponense Dumitru „Mitićă” Dragomir ligaelnök, de ebbe a sorba tartozik még a FRF elnök és alelnök Sandu, illetve Lupescu. Szerinük a foci már rég nem a *blatt* és *Cooperativa színtere* (de ezzel implicite elismerik, hogy valamikor az lehetett), hanem az átmenet egyik sikertörténete, azon szférák egyike, ahol a társadalmi változások pozitívak voltak.

28 22. Nr. 911 ANUL XV (911) (24 august - 30 august 2007 ARTA SPORT „Suntem pe stadion, nu la teatru” Codruţ Constantinescu vagy <http://www.romanalibera.ro/a107013/blaturile-din-fotbal-dosar-mamut-la-dna.html> vagy http://www.cotidianul.ro/miticii_domina_numeric_fotbalul-37319.html vagy http://www.ziare.com/Analiza_Ziare_com_Fotbalul_romanesc_in_coma_profunda-272110.html [14.04.2004.]

29 Lásd például Traian Ungureanu cikksorozatát a 22-ben, vagy Danel Vighi írásait a *Cotidianulban*.

Ebben a felfogásban a klubtulajdonosok a jószívű mecénások szerepében jelennek meg, akik „*pénzt tesznek a fociba, s csak veszteségük van*”³⁰, de mégis vállalják, és akik mindezt a nép kedvére teszik. Ennek kedvező következménye, „*hogy a hazai foci a 21 helyen áll a világban*”. (uo.). Központi eleme az a feltételezés, hogy nincsen blatt a hazai fociban, hiszen még senki sem talált erre bizonyítékot. Popperi fogalmakkal élve, még nem sikerült senkinek sem falszifikálni a tisztaságot.³¹

A *Bukarestpártiság toposzának* fő alakítója a központi média, illetve a két fő bukaresti csapat képviselője: A Dinamós Turcu és a Steauás Becali. A média a híradásokban elsősorban a „*fővárosi nagyokról*” beszél (románul Granzii Capitalei), az általuk elért sikereket emeli ki és a halmozott tradíciókra hivatkozik. Továbbá tipikus szófordulattal él, ha például a vidéki csapat győz: a fővárosi rossz formában volt, rossz napot fogott ki, a vidéki rendszerint átmeneti jó formában volt, vagy szerencsés volt. A provincia kifejezés negatív konnotációt kap, ha a vidéki csapat van a tabella élén, az átmetinek tekintett: „*meddig bírja ki*”, „*jelenlegi állás*” – folyamatosan az átmenetiséget sugallja, amíg a dolgok a rendes kerékvágásba vissza nem térnek. Szimptomatikus: a 2008-as bajnokságban a kolozsvári CFR folyamatosan az élen állt, amíg április 8-án el nem veszítette első helyét. Ebben a logikában született megállapítás: „*visszaállt a rend*”.³²

A *trónkövetelés toposza* a vidék (provincia) hangját képviseli. Az elsősorban Kolozsváron és Temesváron strukturált narratívákban Bukarest a miticák és smekkerék világa, akik a meccsek jó részét elcsalják, ahol a becsületes játék nem elég: „*az zavar, ami a pályán kívül történik*”.³³ Tipikusan „*kisebbségi*” értelmezés, amiben a korruprt rendszert a kommunista csapatok (a Steauát és a Dinamót a negyvenes évek végén a kommunista hatalom hozta létre) míg a marginalizáltakat a vidéki becsületesek és igazságtalanul megkülönböztetettek szimbolizálják. Tipikus a Temesvari Poli merkőzésein a szurkolók által rendszeresen hangoztatott üzenet: „*Meglátjátok mitikák, hogy itt nincsen Bánátban hatalmatok, Hajrá Poli, hajrá a provincia!*”³⁴.

Az *érdemtelenység toposza* látszólag a konspirációs narratívához áll a legközelebb: a csapatok teljesítményét kifogásolja, a játék színvonalát kritizálja a BL szinthez mérten.³⁵ A tömegesen megjelenő külföldi játékosokat tehetségtelennek tekinti, akik elveszik a lehetőséget a hazaiak érvényesülésétől, de a színvonalat nem emelik. Valójában viszont az érdemtelenység diskurzusa mégis a fővárospárti diskurzushoz áll a legközelebb, hiszen a hangja akkor erősödik leginkább fel, amikor a táblázat élén nem bukaresti csapatok állnak.

A *transzcendens/idegenellenes toposzt* a Steauás, Gigi Becali artikulálja. Ebben a narratívában a foci isteni tevékenység, minden az Isten akarata szerint történik, aki természetesen román. Messzemenően idegenellenes és magyarellenos. Az idegenséget a CFR-ben azonosítja, hiszen itt játszik a legtöbb külföldi focista. Csapatának és neki messzianisztikus szerepe van, a természetes

30 <http://www.mediafax.ro/sport/dragomir-e-un-caz-feric-it-ca-suntem-pe-locul-21-in-lume.html?1689;2323003>

31 <http://www.prosport.ro/fotbal-intern/liga-1/mircea-sandu-porumboiu-trebuie-sa-aduca-probe-2505138> [14.04.2004.]

32 <http://www.protv.ro/sport/fotbal-intern/granzii-capitalei-au-asteptat-7-luni-sa-urce-pe-podium-cu-doua.html> [14.04.2004.]

33 Pászvány Árpán a CFR tulajdonosa, a Dinamo elleni győztes meccs utáni nyilatkozata, Bukarestben, március 30-án, a Kanal D tévécsatornán. <http://www.prosport.ro/fotbal-intern/liga-1/paszpany-ma-dezamageste-ce-se-intampla-in-jurul-fotbalului-nostru-2503156> [14.04.2004.]

34 www.violamania.ro

35 <http://www.prosport.ro/fotbal-intern/liga-1/n-avem-fata-de-liga-2479591> [14.04.2004.]

rendet kell megvalósítani: A Steaua végső, egyértelmű, megsemmisítő győzelmét a hitetlenek és a magyarok felett. Kapcsolódik a fővárosparti és részben az érdemtelenység narratívájához, már ami a vidékiek teljesítményét illeti.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban amellet érveltünk, hogy a foci jóval több, mint egy egyszerű játék. Azt állítottuk, hogy a foci a hazai társadalmi kontextusban egy nagyon fontos rítus, ami szimbolikusan jeleníti meg az országon belüli legfontosabb törésvonalakat és feszültségeket. Úgy véljük, hogy a foci egy társadalmi drámának a szerves része, amin keresztül a társadalom eltérő csoportjai szimbolikusan megküzdenek egymással.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ARMSTRONG, GARY-GIULIANOTTI, Richard (szerk.)

1997, *Entering the Field: New Perspectives on World Football*. Berg, Oxford

BOURDIEU, Pierre

1978, *A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest

COLOVICI, Ivan

2002, A foci, a huligános és a haború. In: BÁRDI, Nándor-Filep, TAMÁS Gusztáv (2002) (Szerk.) *Viszolygás a várostól*. Regio Könyvek, Budapest, 154-177

CRESWELL, Peterjon – EVANS, Simon

1999, *The Rough Guide to European Football*. Penguin Books, London

CSEKE, Péter Tamás

2006, A Becali-jelenség. *Korunk* 2006 (11), 43-46

DIJK van, Teun A.

1985, The Role of Discourse Analysis In Society. In: DIJK van, Teun A. (szerk.) *Handbook of Discourse Analysis*. Academic Press, London

DUNNING, E. – MURPHY, P. – WILLIAMS, John-Maguire, J.

1984, Football Hooliganism Before the First World War. *International Review for the Sociology of Sport (IRSS)*, Vol19(3/4), 215-240

FERRIS, Kerry - STEIN, Jill

2008, *The Real World. An Introduction to Sociology*. W. W. Norton&Company, New York-London

FOER, Kranklin

2005, *How Soccer Explains the World. An (Unlikely) Theory of Globalization*. Harper Collins Perennial, New York

FOUCAULT, Michel

1991, A diszkurzus rendje. *Holmi*, 1992/7, 858-889

GALEANO, Eduardo H.

2003, *Soccer in Sun and Shadow*. Verso, London

GEERTZ, Clifford

2001a, Mély játék: jegyzetek a bali kakasviadalhoz. In: GEERTZ, Clifford *Az értelmezés hatalma*. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 144-193

2001b, Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: GEERTZ, Clifford *Az értelmezés hatalma*. Osiris Könyvkiadó, Budapest 194-226

GIDDENS, Anthony

1995, *Szociológia*. Osiris, Budapest

GOLDBLATT, David

2006, *The Ball is Round. A Global History of Football*. Penguin Books, London

HABERMAS, Jürgen

1971, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest

HADAS Miklós – KARÁDY Viktor

1995, Futball és társadalmi identitás: Adalékok a magyar futball társadalmi jelentésértalmának történelmi vizsgálatához. *Replika* 17-18., 89-119

HADAS, Miklós

2003, *A modern férfi születése*. Helikon, Budapest

HOLLÓS, Marida

1992, *Bevezetés a kulturális antropológiába*. ELTE-BTK, Budapest

HORNBY, Nick

1992, *Fever Pitch*. Riverhead Books, New York

KUPER, Simon

2003, *Football Against the Enemy*. Orion Books: International Edition

LINZ, J. Juan – STEPAN, Alfred C.

1996, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Johns Hopkins University Press, Baltimore–London

PÉTER, László

2002, *A közvélemény szociológiája*. Alutus Könyvkiadó, Csíkszereda

2003a, Kollektív emlékezés, mint politikai rítus. Esettanulmány az Aradi vértanúkra való megemlékezés kapcsán. *Pro Minoritate*, 2003 (3) 114-129

2003b, Elszegényedés és szegregálódás egy ipari kisvárosban. *WEB* 2003 (11) 21-28

TISMANEANU, Vladimir

2006, *Raport Final*. Bucuresti: Comisia Prezidentiala pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Romania

TURNER, Victor

1974, *Dramas, Fields and Metaphors. Symbolic Action in Human Society*, Cornell University Press, Ithaca–London

VERDERY, Katherine

1996, *What Was Socialism and What Comes Next*. Princeton University Press, New Jersey

WILLIAMS, John – Giulianotti, Richard (szerk.)

1994, *Games Without Frontiers. Football, Identity and Modernity*. Ashgate, Aldershot

ZAMFIR, Cătălin

2001, Situația sărăciei în România. Dimensiuni, surse, grupuri de risc. *România Socială*, 2001 (2), 2-12